

BEDA BARG FILCHASI (*PHYTONOMUS VARIABILIS* HBST) NING BEDADAGI ZARARI VA UNGA QARSHI KURASH CHORALARI

Tadjiyeva Miyassar Ismailovna, katta o'qituvchi,
Toshkent davlat agrar universiteti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada yem-xashak ekinlaridan bir beda o'simligining asosiy zararkunandasi hisoblangan beda barg filchasi (*phytonomus variabilis* hbst) bo'lib, jiddiy zarar yetkazishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: Beda, zararkunanda, beda barg filchasi (*phytonomus variabilis* hbst)

KIRISH: Bugungi kunning eng dolzarb muammosi bu jahon moliyaviy inqirozi, uning ta'siri va salbiy oqibatlari, yuzaga kelayotgan vaziyatdan chiqish yo'llarini izlashdan iborat. Respublikamizda yetishtirilayotgan qishloq xo'jalik mahsulotlarini jahon bozor talablariga javob beradigan darajada sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lishini taqozo etadi. Endilikda qishloq xo'jaligining barcha sohalarida islohotlar o'tkazilib, mamalakatimizning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash yuzasidan bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, aholi jon boshiga yetarli miqdorda qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish va iste'mol qilish bo'yicha eng rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqish respublikada olib borilayotgan agrar siyosatning negizi hisoblanadi.

Beda almashlab ekishda, tuproq unumdorligini oshirishda va chorvachilik uchun vitamining boy oziqa sifatida muhim ekin hisoblanadi. Bedani 200 dan ortiq turdagi hasharotlar zararlab, uning hosildorligi va mahsulot sifatini pasaytiradi. Bu ekinni zararllovchi hasharotlar orasida beda barg filchasi yoki fitonomus (*Phytonomus variabilis* Hbst) jiddiy zararkunanda hisoblanadi. Bedazorlar bu hasharot bilan kuchli zararlangan ekinning birinchi o'rim hosili 60-65% gacha kamayib, mahsulot sifati chorva oziqasi uchun yaroqsiz holga keladi. Hasharot xar bir o'simlik hisobiga 1 donadan to'g'ri kelganda ham hosil o'rta hisobda 20 sentnerga kamayib, mahsulot tarkibidagi moy va oqsil miqdori keskin kamayadi.

Keyingi yillarda Respublikamizning ayrim mintaqalarida, fitonomusning tarqalish ko'lamini va zarari muntazam oshib bormoqda. Buning oldini olish uchun ilgari tavsiya etilgan vosita va usullar yordamida hasharot miqdorini zarur darajada chegaralab turish muammo bo'lmoqda. Insektitsidlarni qo'llash atrof-muhit va foydali hasharotlar uchun zararli, ma'lum agrotadbirlar yordamida esa yoppasiga va ko'p miqdorda uchraydigan fitonomus hurujini cheklash, ayniqsa, uning miqdorini zarur muddat va darajada kamaytirish qiyin.

Yangi yerlarning o'zlashtirilishi, ekin turining, sug'oriladigan maydonlar, bedazorlar, almashlab ekish tizimlarining tubdan o'zgarishi sharoitida hasharot ekologiyasi, ayniqsa, uning mavsumiy miqdor o'zgarishi xususiyatlarini chuqur o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi davrda o'ziga xos keskin o'zgaruvchan iqlim sharoitida birinchi marta beda barg filchasi - fitonomusning bioekologiyasi

O'zbekiston sharoitida chuqur o'rganilmoqda. Hasharot bioekologiyasining muhim xususiyatlari aniqlanib, uning tavsifi hamda fenologik chizmasi ishlab chiqildi. Hasharotning yil bo'yi va mavsumiy miqdor o'zgarishi maromi aniqlandi.

1-rasm. Beda barg filchasi –(*Phytonomus Variabilis* Hbst)

Beda agrotsenozida fitonomus lichinkalarida epi-zootiy hosil qiluvchi mikroorganizmlarning xilma-xilligi aniqlandi.

Birinchi marta fitonomusga qarshi kurashishda atrof muhitga zarari kam sof kimyoviy va mineral o'g'itli aralashmasi sinalib, ular orasidan fitonomusni kamaytirishda eng samaralilari aniqlandi.

Xulosa. Beda hosilini saqlashda hozirgacha amal qilinib kelinayotgan barcha tavsiyanomalar va ko'rsatmalardan farqli o'larok o'tkazilgan tajribalarda yukori ko'rsatgich barcha o'g'itli aralashmalarni qo'llash eng avvalo tashqi muhit xususan beda agrotsenozining zararli kimyoviy moddalar qoldig'idan sof bo'lishini ta'minlaydi. Shu bilan bir qatorda ozuqali aralashmalar o'simliklarning barg orqali qo'shimcha oziqlantirishda ishtirok etib zararlangan o'simlikning o'zini izchil tiklanishida va boshqa zararli hasharotlarga qarshi ham kurash kuchining ortishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi. O'tkazilgan tajribada aniqlanganidek sinovdan o'tgan mineral o'g'itli aralashmalarga yarim me'yordagi kimyoviy modda qo'shilganda samaradorlik yanada ortadi. Bunda sof kimyoviy moddaning kam sarflanishi hisobiga muhitning ifloslanishi kamaygan holda, yuqori samara va foyda olish imkoniyati yaratiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Яхонтов В.В. Экология насекомых. – Москва: Высшая школа, 1969. – 487.
2. Байрамов М.Ю., Исмаилов М.Г. Некоторые особенности биологии фитонмуса//Защита растений. 1990. №7. С. 43.
3. Alimuxammedov S.N., Xo'jaev Sh.T. - "G'o'zani zararkunandalardan himoya qilish". Toshkent. 1991 yil. Mehnat.
4. Sh.T.Xo'jaev. Entomologiya, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari. Toshkent. – 2019.

PEKIN KARAMINI ERTAGI EKISH MUDDATLARIDA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Yuldosheva Shaxzoda Faxriddin qizi, talaba,
Karimov Jamshid Ochilovich, o'qituvchi,
 Toshkent davlat agrar universiteti.

Kirish. Dunyoda so'nggi yillarda aholi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, sabzavot mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojni to'la qondirish va sabzavot mahsulotlarining assortimentini kengaytirish bo'yicha keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Sabzavot ekinlari mahsulotlarini yetishtirish va eksport qilish hajmlari yildan-yilga ortib bormoqda. "Dunyoda pekin karam yetishtirilayotgan maydonlar 4,5 mln. gektarni, o'rtacha hosildorlik 48,5 tonnani, yalpi hosil 95,2 mln. tonnani tashkil etmoqda". Oziq moddalari hamda vitaminlarga boy mahsulotlarga ichki va tashqi bozor talabining ortib borishi sababli yuqori mahsuldor navlarni yaratish va urug'chiligi tashkil qilish katta ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Rossiyada pekin karami bo'yicha olib borilgan seleksiya ishlari uch bosqichga bo'lish mumkin: birinchi bosqich-bu Uzoq Sharq va Saxalin aholisi tomonidan Xitoy va Kores navlarini olib kirishi va N.I.Vavilov nomidagi butun Rossiya O'simlikshunoslik ilmiy tadqiqot institutida pekin karamining kolleksiyasini tashkil etish orqali V.YA.Bikovskiy, P.P.Gusev, T.V.Lizgunova, I.G.Eyxfeldlar tomonidan birinchi mahalliy Xibinskaya navini yaratishgan bo'lsa, ikkinchi bosqichda G.I.Tarakanov va V.A.Skachko juda ko'p Yaponiya kolleksiyasini o'rganib, boshli hamda yarim boshli pekin karamining Lenok, TSXA-2 navlarini yaratishga muvofiq bo'ldilar [3]. Rossiya Federatsiyasining Davlat reestriga 2007-yildan pekin karamini yangiligicha iste'mol qilinadigan: Lyubasha, Nika F1, Osenniy nefrit o'rtacha erta pishar: Mirako F₁, o'rtapishar,

Osennaya krasavitsa F₁, nav va duragaylari, hamda kechpishar xisoblangan Vesenniy nefrit duragaylari kiritilgan bo'lib, 2017-yildan esa davlat reestriga Sharqiy Osiyo karamlarining 76 nav va duragaylari kiritildi. Ularning assosiy qismini, ya'ni 76 % ni pekin karamining navlari tashkil etadi.

Turli ekish muddatlarida sodir bo'ladigan haroratlar va havo namligi turli muddatlarda yetishtirilgan o'simliklarda shakllanadigan barglar soni hamda ularning o'lchamlariga o'z ta'sirini o'tkazdi.

1-rasm. Tajriba maydoniga tayyor ko'chatlarni ekish jarayoni.

1-jadval.

Ertangi ekish muddatlarida pekin karamida o'sish va rivojlanish bosqichlarining o'tishi (2017-2019 y.y.).

Ko'chat ekish muddatlari	Ko'chatidan ekilgandan oxirgi terimgacha o'tgan, kun		Karamboshlarni shakllanish davomligi, kun	O'suv davri, kun	Mahsulot chiqish muddatlari	
	Karamboshlari shakllana boshlaguncha, o'tgan davr	Birinchi terimgacha bo'lgan davr			Birinchi terim, sanasi	Oxirgi terim, sanasi
14 yanvar	47	84	37	95	11/IV	22/ IV
24 yanvar	49	87	38	98	21/IV	2/V
3 fevral	45	80	35	90	24/IV	4/V
14 fevral	50	89	39	97	14/V	22/V

2-jadval.

Ertangi ekish muddatlarining pekin karami o'simliklarida shakllangan barglar soniga ta'siri (2017-2019 y.y.).

Ko‘chat ekish muddatlari	Bir tup o‘simlikdagi barglar soni, dona				
	2017-yil	2018-yil	2019-yil	O‘rtacha	Birinchi muddatga nisbatan, %
14 yanvar	25,7	25,3	25,0	25,3	100
24 yanvar-	25,5	24,8	25,2	25,2	99,6
3 fevral	26,4	26,2	25,9	26,2	103,6
14 fevral	23,5	23,2	23,3	23,3	92,1
EKTF 05	0,15	0,13	0,16	0,14	
Sx,%	0.58	0.53	0.60	0.57	